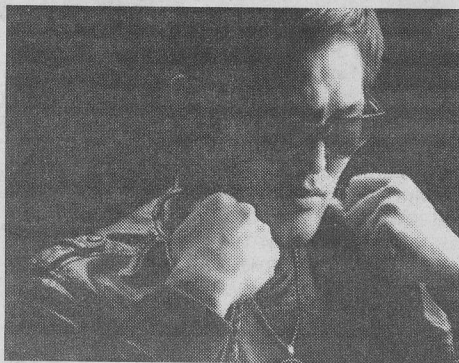

Кэм киһитэ – Кэскил Баишев

Көҥүл киһи

Маннайгы үөрөхпинэн мас ууһабын, онтон – дизайнербын. Дьокуускай-даабы ойуулуур-дьүһүнүүр училищени уонна АГИИК бүтэрбитим. Бэйэбин ырыаһыппын дэммэппин, анал үөрэбим эгин суох буоллаҕа. Анаммыт анал диэннэрин итэбэйбэппин, ону билинимизэххэ наада дии саныбын. Бу мин аналым эбит диэтэххинэ, айылба бэйэтэ күөмчүлээн киирэн барыан сөп. Мин дьарыгым – санааны этии; олоххо көрүүбүн, тус санаабын, испэр тутта сылдьар иэйиилэрбин этии. Быһаччы эттэххэ – киирсии. Миигин ырыаһыт буолбакка, көҥүл киһи курдук көрөллөрүн туһугар киирсэбин диэххэ сөп. Холкутук санаатын этэр, холкутук туох эрэ туһугар туруулаһыан сөптөөх киһи – кини көҥүл.

Суолу талыы

Дьылба диэн баар дии саныбын. Ол эрэн, мин көрүүбэр, дьылба диэн чопчу биэр суруллу сытар суол бу-

Намтан төрүттээх Кэскил 2014 сыллаахха Саха тыйаатырыгар маннайгы улахан кэнсиэрин туруоран үгүс сэнгээрээччитин муспута. Оттон быйыл, алтынны 14 күнүгэр, истээччитигэр “Түмэр күн” диэн ааттаах-суоллаах, туспа өйдөбүллээх айар кизһэтин бэлэх уунаары бэлэмнэнэ сылдьар. Кэскил ырыата уруккуттан ураты дорбоонноох, оруннаах тыллаах-өстөөх, барытынан – өйдөбүлүнэн, суолтатынан, ыгырыытынан – билинги ыччат сүрээбэр чугас. Бүгүн Кэскил Баишев көҥүлүн уонна ыра санааларын туһунан этиилэрин истиэххэйдик.

дии. Түүн аайы тугу эрэ түһүүбүн. Аҕам эмиэ түһүүр, онон дьээбитигэр түүл-бит айдаана (күлэр). Сэрэтэр түүл элбэх. Эн оннук түһээбэккин дуо?

Идэ – дьарык – үлэ

Идэм – уһаныы, уруһуйдааһын – кэтэх, сынньанар үлүһүйүүм, хоббим буолла, оттон идэтийдэтэх дьарыгым – ырыа – сүрүн болҕомтобун ылар, үлэбэр кубулуйда. Үөрэхпэр сөбүлээн туттарсан киирбитим эрээри, ортотуттан «миэнэ буолбатах эбит» диэн билбитим. Уһанарга уһулуччу талааным суох диэн сэрэйбитим. Ырыа «былдыан» киирэн барбыта, иитии эрэ күүһүнэн үөрөхпүн тутта бырахпатабым, ылсыбыккын тиһэбэр тиэрдиэхтээххин диэн санаанан сизэттэрэн, ньобойдоһон тураммын бүтэрбитим. Уруһуйга дьобур баар, өскөтүн умсугуйбутум буоллар, ити эйгэбэ ситиһии син кэлиэ этэ, ол эрээри сүрээбим онно сыппат. Аны туран, төһө да ылыахпын баҕарбытым иһин, муусукаҕа эмиэ дэгиттэр талааннаахпын диэбэппин, онон ити үөрэххэ санамматабым. Билигин санаатахпына, ол үчүгэйгэ эбит – хааччахтаммаппын, көңүллүк айабын-тутабын, хал буолбаппын. Кэнники санаатахпына, оннук элбэхтик эдэр ыччат сыыстарар эбит – сөбүлүүр үөрэхтэригэр киирэн

да кытаанахтык олорор: «кыра да хамнаска буоллар, үлэлиэхтээххин» диэн. Мин оннукка сөбүлэспэппин. Билинги олох ирдэбилэ атын буоллаҕа. Мин бэйэм толкуйбунан тобо сылдьыа суохтаахпыны? Харчы да өлөрөбүн, ону таһынан толкуйдарбын, санааларбын олоххо киллэрэбин, туһалаабы, суолталаабы тутта сатыыбын.

Кыра хараастыы

Билигин туһата суох малынан-салынан үлүһүйүү олус дэлэйдэ, үлэни сыаналаабат дьон элбээтилэр, онтон кыһыйабын. Саҥа атах таҥаһын эгин харыстаан кэтэр буоларым, сэрэнэн хаамарым (күлэр). Билигин сорох кыргыттар ыйдаабы хамнаска тэҥнээх сыаналаах төлөпүүннэрин үлтү түһэрэн баран улаханга уурбаттар, «саҥаны ылылыа буоллаҕа» дииллэр. Итиги суобуттан эбитэ дуу? Аны туран, аныгы саарбах сүрээнинэн үлүһүйүү олус тэнийдэ. Холубур, Интэриниэксэ эгин олорорбут дэлэйдэ, онно тылы-өһү ким да көрүммэт. Мин туора эйгэбэ улаханнык убамматах киһибин. Интэриниэт ситиммиттэн эгин ыраах соҕус сылдьабын. Аһара туораттан киирбиккэ үлүһүйүү – киртийи кэриэти.

Этии, этинии

Сынньаммаппын, куруутун манньк аһаҕас сылдьабын. Сылаабын этэн таһаарыахпын сөп. Малтачы этинэн. Кэнники этиэм эгин диэн хаалларбаппын, ол иһин соробор бардам соҕускун да диэччилэр. Баары-баарынан, кэмгэр этэн кэбиһэрбин ордоробун, истэр киһи ылыныан баҕарбатын билэн да тураммын.

Түмэр күн

Биирдэ доборбунуун олорон хайдах кэнсиэр буолуохтаабын толкуйдаабыппыт. Сүбэлэтэр киһим, билгэһитим «тобоостоох кэрдиискэ айылба анал сорукутары ытар» дириин саныы биэрбитим. Ырыа эмиэ араастаах: соробо бэйэбиттэн көспүнэн айыл-

сөл. Ханна киеринг – көңүлүг, ол эрэн талбыт ааныг нөнгө эмиэ атын ааннар бааллар, ол барыта эн олоххор баар. Сыһа да суолга үктэниэххин син. Билгэһит добордоохпун. Биирдэ миэхэ чопчу ыйан-кэрдэн биэрбитэ: биир суолунан бардахпына хайдах буоларын, ол суол үчүгэй-куһаҕан өрүттэрэ хайдахтарын уонна иккис суолу таллахпына, эмиэ хайдах буоларын, туох үтүө-мөкү күүтэрин ыраас ууга көрөрдүү эппитэ. Ол – дьылҕам, ол иккиттэн бэйэм талабын.

Түүл этиитинэн

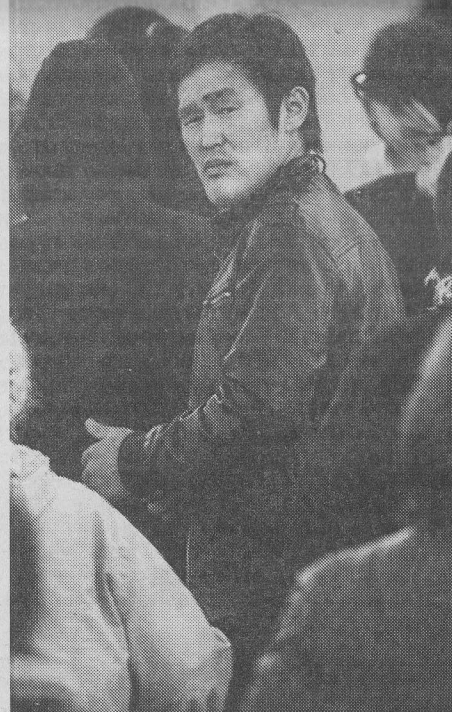
Ырыаларым хомуурунньуктарын онгорорбор биир дьиктини көрсүбүтүм. Билигин муусукаларбын тангарга күүскөмө буолар добордоохпун. Кини айарын-тутарын, талааннаабын уруккуттан билэр этим. Арай, түһээтэхпинэ, оскуола таһыгар бука бары уордайбыттар, миигин тутта сатыыллар. Биирдэ көрбүтүм, ол уол көтө сылдьар эбит, «миигиттэн тутус!» диэн хаһытыыр. Тутустум, көттүбүт. Атахпыттан харбаан ыла сатыыллар. Өрө күөрэйэн табыстыбыт, киһи сиртэн балай эмэ ыраатан баран, миигин ыһыктан кэбистэ. Сиргэ курулаан түһэн иһэн, төттөрү көтөн табыстым: сатаатым быһыылаах. Уһукта биэрдим. Сотору кэминэн ол уоллуун булсубуппун, бииргэ үлэлиэх буолбуппун. Онон «Харысхал», «Былаах» энгин курдук ырыалар суох буолуохтарын сөп этэ. Түүлбэр да бэйэтэ эттэбэ дии «миигиттэн тутус» диэн. Кини көрүүтүгэр, ырыаны истиитигэр эрэнэбин. Элбэби көннөрөр, туох табылларын сайыннар диэн этэн биэрэр. Бэйэм, дьингэр, ким эрэ көннөрөрүн энгин олох ылыммаппын.

Киһи бэйэтин ис куолаһын истэ сатыахтаах эбит. Кэнники сэрэйэн көрөр буоллум – сүрэхпэр ыйааһын түһэр. Ол, биллэн турар, туох эрэ куһаҕанга. Эрдэ сэрэйэммин, соробор куотунабын, оттон ардыгар, сүүстэ да сэрэй, сатаан туора түспэккин. Уонна түүл диэн дьикти, мин түүлбүнэн сирдэтинэбин. Куһаҕан буоларын эрдэттэн сэрэйэннгин, хайдах эрэ чэрдийэн иһэр курдуккун, улаханлык кэлэйбэт энгин буолабын. Күүтэ сырыттабын

лэн саҕалаан көрөр даһаны, күн-дьыл куотан иһэр. Холобур, миэхэ элбэхтэ отуччалаах уолаттар, кыргыттар «хайдах ырыаһыт буолабын, уруккуттан сыанаба ыллыахпын бабарабын» диэн санааларын этэллэр. Ол туолбатах ыралара үйэ-саас тухары дьэбин буолан сүрэхтэрин сии сылдьар. Дьикти. Онон мин түбэлтэбэр сүрэх этэрин толкуй ылынарыгар тийэр. Барыта бэйэтин бириэмэтигэр этиллиэхтээх, оноһуллуохтаах.

Оҕо саас

Бииргэ төрөөбүт үһүөбүт, мин кыраларабын. Үлэбэ үөрэнэн улааппытым. Холобур, сана үөрэх дьылыгар тангассап, мал-сал ылар инниттэн элбэх отону хомуйуохха наада этэ. Онон үпхарчы көлөһүнтэн кэлэрин эрдэ билбитим. Үөрэххэ, хомойуох иһин, улахан болбомто уурбат этим. Кыра эрдэпиттэн «уруһуйдьут буолабын» диэн хааччахтаабыт. курдуктар... Ыраабы-киэнги ырытар кыах суоҕа. Атын ыырдары өңөйөөрү соруннахпына, хааччах күүрүөтэ үрдээн иһэргэ дылыта. Куоракка, киэн сиргэ кэлэн, ыра санааларым сайдыбыттара. Урукку толкуй билигин

«Триумф» аттынаабы күргэ анныгар бу ойууну булуоххутун син

былаахпын тутуһан тоҕо ырыа айахтаһыны? Онтон сиеттэрэн кэнсиэрим өйдөбүлэ тахсан испитэ. Бииртэн биир санаа ситимнэһэн испитэ. Былаахпыт күнэ тоҕо суобуй? Ыччат биһиги дойдубут суолталаах күннэригэр тоҕо ис сүрэбиттэн тобуоруһа мустубатый? Сорох ытык күн судаарыстыбаннаска олус чугас буолан, ыччаты тэйтэр курдук эбит. Маннык ситим үөскээбитэ: биһиги күнгэ сүгүрүйэбит, күммүт былаахпытыгар баар, ол былаахпытын сиимбэл онгостон мустоохпутун сөп. Судургутук эттэххэ, «муода» буолуон бабарабын. Холобур, эдэр кыыс «бу мин былаабым» диэн мэлдьи илдьэ сылдьар, хоһугар ыйаан туруорар, суолтатын өйдүүр, сүүрэни батыһар. Дойдубутугар ытыллар тэрээһиннэри обургу оҕолор көрөллөр буоллаҕа уонна ол тэрээһингэ төһө улахан дуу, кыра дуу суолта биэрэллэрин өйдүүр, сыһыан үөскүүр. Ол иһин түмэр күнгэ суолта бэриллэн, сыһыан үөскүөн бабарабыт. Бу – ыччат бэйэбит күммүт буолуохтаах. Дьинг интэриэс үөскээтэбинэ, ыччат бэйэтэ да устуруйаны, кырдыгы билиэн бабата күүһүрүө этэ дии саныыбын. Сорох тойону көрсөн этэн көрбүтүм, сэргиир, сэнээрэр курдук буолбута, онтон быбар ааспытын кэнниттэн болбомтото убараата (күлэр). Бу кэнсиэргэ муспут санаабын, үлэм түмүгүн барытын тэбиэхтээхпин, ол иһин эстэпиэтэни ылан, эһиилги түмэр күнү ким эрэ атын бэлэмниэхтээх диэн толкуй баар. Аны туран, биһиэхэ, сахаларга, алтынны 14 күнэ – күһүнү кыһын солбуйар күнэ.

*Хайа да диэкиттэн
Хабыс тыал үрдүн,
Хотугу тымныы хаар
Харса суох үллүктээтин,
Ардах да анныгар кубулуйбат,
Суолтатын сүтэрбэт
Сүнгкэн улуу
Күөх халлаан өгнөөх,
Аламай манган күннээх,
Үс суол дьураалаах
Былаахпыт тэлимниир.*

**Кэпсэттэ уонна сурунна
АМЫКЧА.**

Виктор Ли-фу хаартыскалара.